

تحلیلی بر تأثیر روایات دفاع مقدس به عنوان یکی از مؤلفه‌های فرهنگی بر اقتدار ملی ایران

رضا جعفری

استادیار دانشگاه افسری امام علی (ع)

Jafari138951@yahoo.com

چکیده

مقدمه و هدف پژوهش: دوران هشت ساله جنگ تحمیلی رژیم بعث عراق علیه جمهوری اسلامی ایران، هرچند خسارت‌های فراوانی در عرصه‌های مختلف در پی داشت اما تأثیر مثبت آن در پویایی ثروت‌های نهفته ملی در عرصه‌های فرهنگی، حماسی، نظامی، اخلاقی، علمی، صنعتی، هنری و... غیرقابل انکار است. روایات دفاع مقدس، از جمله دست‌آوردهای جنگ تحمیلی است که پژوهش حاضر کوشیده است تأثیر این روایات را به عنوان یکی از مهم‌ترین مؤلفه‌های فرهنگی بر اقتدار ملی کشور مطالعه نماید.

روش پژوهش: این تحقیق با رویکرد کیفی انجام و داده‌های آن، به روش تفسیری که یکی از روش‌های تحلیل در پژوهش‌های کیفی است تجزیه و تحلیل گردیده و گردآوری اطلاعات نیز به روش کتابخانه‌ای با ابزار فیش‌برداری بوده است.

یافته‌ها: بخش قابل توجهی از اطلاعات تحقیق از دو نرم‌افزار صحیفه نور و حدیث ولایت اقتباس و با تحلیل تفسیری این اطلاعات، ۴ عامل به عنوان عوامل اصلی شروع جنگ تحمیلی، ۴ دلیل به عنوان دلایل پایان جنگ و ۱۲ نماد به عنوان نمادهای فرهنگی مؤثر بر اقتدار ملی استنتاج و با توجه به روش گردآوری تحقیق، در متن مقاله تبیین و رئوس این نمادها در بخش نتیجه‌گیری ارائه شده‌اند.

نتیجه‌گیری: با توجه به این که اقتدار فرهنگی یکی از زیرمؤلفه‌های مهم اقتدار ملی بوده و روایات دفاع مقدس نیز، از خردمایه‌های اصلی اقتدار فرهنگی می‌باشد؛ مقاله حاضر دوازده نماد اقتدار فرهنگی که نقش مؤثری در تقویت اقتدار ملی ایران دارند را از متون مرتبط به روایات دفاع مقدس استخراج که از آن میان، «شکوفایی فرهنگ خوداتکایی ملی و غلبه بر فشارهای اقتصادی، سیاسی و تبلیغاتی»، مهم‌ترین نماد فرهنگی تأثیرگذار بر اقتدار ملی ایران می‌باشد.

واژگان کلیدی: روایات دفاع مقدس، تأثیرسنجی، فرهنگ، اقتدار فرهنگی، اقتدار ملی.

مقدمه

روایت‌های دفاع مقدس مربوط به دوره‌ای نه چندان دور از تاریخ کشور و دارای بافت فرهنگی خاصی از فرهنگ و هنر و توانمندی این سرزمین بوده که دانش حاصل از آن برای آحاد ملت ایران حائز اهمیت است. بنابراین داستان‌های آن و چگونگی روایت آنها، در بافت و فرهنگ خاص ملی معنا پیدا می‌کنند و باعث خلق هویت ملی می‌شوند. کارکرد اصلی روایت یک واقعه کمک به ماندگاری آن در اذهان است. بنابراین تولید ادبیات قوی و استوار در خصوص روایت‌های دفاع مقدس، وظیفه‌ای جدی بر دوش متولیان حوزه‌های فرهنگی و هنری کشور است. بر این اساس آنچه که در نقل و شرح روایتی رخدادها برجسته است، نقل داستان‌واره آنهاست و از آنجا که انتقال دانش به زبان داستان برای مخاطبان جذابیت خاص داشته و باعث ماندگاری دانش و تجربه در ذهن‌ها می‌شود، دفاع مقدس گنجینه ارزشمندی از تجارب، خصوصاً تجارب فرهنگی و نظامی است که باید به نسل آینده منتقل شود و از این طریق روحیه‌ای حماسی به آحاد ملت القاء تا در زمان مقتضی به کار آید و این همان ره‌آورد روایات دفاع مقدس در جهت توانمندی و اقتدار ملی و فرهنگی است.

بدون شک، زمانی قسمتهایی از تاریخ ماندگار شده‌اند که ادبیات به کمک آنها آمده است. به محض این که یک واقعه تاریخی به دست یک هنرمند رسیده و او از روح خویش در آن دمیده، آن واقعه جاودانه شده و از محو و فنا نجات یافته است. در واقع، قالب و ساختار داستانی، قابلیت آن را دارد که یک واقعه تاریخی را به یک حادثه ماندگار تبدیل نماید. این یکی از ویژگی‌های مهم ادبیات است که وقایع تاریخی را ماندگار و جاودانه می‌سازد. بنابراین، ادبیات جدید و شیوه‌های نوین هنری و در عین حال سازگار با انگاره‌های فرهنگی و مذهبی این سرزمین را می‌توان به عنوان یک پشتوانه عظیم برای تبیین روایت‌های دفاع مقدس، به کار گرفت؛ چرا که «جنگ از جمله رخدادهای مهم و سرنوشت‌ساز در تاریخ هر جامعه‌ای به شمار می‌آید. این واقعه گاه به عنوان رویدادی افتخارآفرین و شکوهمند و گاه به عنوان حادثه‌ای شوم و

ملال‌آور در حافظه جمعی یک ملت ثبت می‌شود؛ گاه نویدبخش شروعی درخشان است و گاه نقطه آغاز انحطاط و فروپاشی. این حادثه که می‌تواند چون نقطه عطفی در تقویم زندگی هر جامعه‌ای باشد؛ به هر نتیجه‌ای که ختم شود، بر ذهن و زبان مردم تا سال‌ها و بلکه دهه‌ها سایه می‌افکند. زبان و ادبیات پس از جنگ، بی‌تردید، هیچ‌گاه مانند زبان و ادبیات پیش از جنگ نخواهد شد.» (نبوی، ۱۳۸۴).

جنگ تحمیلی در تاریخ کشور ما نیز بی‌گمان نقطه عطفی در همه عرصه‌ها گردید که در زمینه ادبیات روایتی و داستانی و شعر و... منشأ جوشش و دهش آثار بسیاری گردید، اما آنچه در این عرصه به انجام رسیده، بس ناکافی و ناقص است؛ لذا لازم است ناگفته‌ها و ناسروده‌های دوران دفاع مقدس بازخوانی شوند. در این پژوهش با نگاه به این رویکرد، بیشتر از منویات رهبر معظم انقلاب که بخشی از عمر شریف خود را در مناطق جنگی سپری نموده و در عمل با صحنه‌های حماسی و مذهبی و ایثار و رشادت‌های رزمندگان بارها مواجه بوده، استفاده شده است که اغلب فرمایشات ایشان از نرم‌افزار «حدیث ولایت» استخراج گردیده، ضمن آن که به طور محدود، فرازهایی از فرمایشات رهبر کبیر انقلاب اسلامی ایران (ره) نیز از نرم‌افزار «صحیفه نور» استخراج و در ضمن تحقیق آمده است.

آنچه که نوشتار حاضر به دنبال آن است، خوانشی فرهنگی هنری از روایات دفاع مقدس است تا با اهتمام به این سرمایه عظیم ملی، در جهت ماندگاری و تعمیم ارزش‌های نهفته در نهان این روایات به پویای فرهنگی نسل جوان کنونی و نسل‌های بعدی این سرزمین، گامی هرچند کوچک در جهت تقویت اقتدار ملی کشور برداشته شود. ادبیات دفاع مقدس به عنوان ادبیاتی نو پا در عین حال سرشار از خلاقیت و نوآوری و ابداعات نگارشی است. این ادبیات، مملو از شور و نشاط، بالندگی، حوادث و رخدادهای فرهنگی - اسلامی است که انتقال آن می‌تواند در تقویت اقتدار ملی ما نقشی بی‌بدیل ایفا نماید. اما به نظر می‌رسد که زوایای پنهان این گنجینه ارزشمند هنوز به خوبی کشف نشده و در زمینه دفاع مقدس، آثار ارائه

شده از هر نظر ناکافی است و ما نسبت به انتقال این فرهنگ به نسل‌های آینده مسئول هستیم. دغدغه اصلی این است که بیان حوادث و رویدادهای دفاع مقدس به خوبی صورت نگیرد و این وقایع، هم در کمیت و هم در کیفیت توسط نویسندگان به خوبی ترسیم نگردند؛ زیرا آنچه که در دسترس قرار دارد، دریچه‌ای کوچک از این حقایق مسلم تاریخی است. از این گذشته، نقش بی‌بدیل امام خمینی (ره) و مقام معظم رهبری (مد ظله‌العالی) در پیشبرد اهداف دفاع مقدس بسیار برجسته بوده اما این نقش‌ها به خوبی در ادبیات دفاع مقدس تبیین نشده‌اند. بنابراین، بررسی و تحلیل این ادبیات در سطوح مختلف می‌تواند سبب اقتدار هرچه بیشتر کشور در زمینه‌های فرهنگی و نظامی باشد که نتیجه‌غایی آن، تقویت اقتدار ملی است.

بنابراین، با عنایت به این که ادبیات روایت‌های دفاع مقدس، ادبیاتی الگوساز، الگوپرداز و متأثر از معارف اسلامی و جهان‌بینی الهی است، بهره‌گیری نظام‌مند از زمینه‌های اعتقادی و مذهبی این عرصه و تاثیر احساسات و عواطف در مواجهه با نقل و تبیین این روایت‌ها در عرصه‌های حقیقی و به ویژه در دوران هشت ساله دفاع مقدس، می‌تواند در بسترسازی فکری و تعمیق لایه‌های اعتقادی و حمیت ملی مردم بسیار کارآمد و مفید بوده و منتج به تقویت اقتدار ملی گردد، لذا تحقیق حاضر در صدد پاسخ دادن به این سؤال اصلی است که: نمادهای فرهنگی روایات دفاع مقدس مؤثر در تقویت اقتدار ملی ایران کدامند؟

علاوه بر این، دو سؤال دیگر نیز به عنوان سؤالات فرعی تحقیق مطرح است؛ چرا که روایات دفاع مقدس، ره‌آورد جنگ تحمیلی رژیم بعث عراق علیه ایران بوده است، لذا به خاطر برداشت دقیق‌تر مخاطب از این روایات، سؤالات فرعی مقاله ناظر بر چرایی جنگ تحمیلی و چگونگی پایان آن خواهد بود.

۲- مفهوم‌شناسی تحقیق

در این بخش مفاهیم اصلی تحقیق به اجمال تعریف می‌گردند:

۲-۱- روایات دفاع مقدس

روایات جمع روایت است و روایت در تعریف مایکل

تولان^۱ چنین آمده است:

«روایت، بازگویی اموری است که به لحاظ زمانی و مکانی از ما فاصله دارند. گوینده حاضر و ظاهراً به مخاطب و قصه نزدیک است اما رخدادها غایب و دورند.» (تولان، ۱۳۸۳). همین نویسنده با ارائه تعریف دیگری از روایت، قید غیرتصادفی بودن را به عنوان وجه تمایز روایت از داستان برشمرده و بر آن است که «روایت، توالی از پیش‌انگاشته شده‌ی رخدادهایی است که به طور غیرتصادفی به هم اتصال یافته‌اند.» (همان، ۲۰)

بنابراین، شرط اساسی روایت دانستن یک متن یا فیلم و یا هر ابزار انتقالی که رخدادها را به مخاطب منتقل می‌کند، اولاً، گوینده و انتقال‌دهنده حوادث از خود رخدادها فاصله دارد و ثانیاً، خود حوادث و رخدادها، ارتباطی غیرتصادفی با هم داشته و به صورتی عالمانه نظم و نسق یافته و به مخاطب ارائه گردیده‌اند.

بر این اساس، روایات دفاع مقدس، مجموعه‌ای منظم از گزارش رخدادها و حوادثی است که در دوران جنگ تحمیلی عراق علیه ایران رخ داده است و روایاتی آنها را در قالب متن، فیلم، تئاتر یا از طریق دیگر ابزارهای دیگر هنری و یا به وسیله تکنولوژی‌های دیگر رسانه‌ای، آنها را به مخاطبان ارائه می‌نمایند.

۲-۲- تأثیرسنجی

کلمه تأثیرسنجی از دو ریشه‌ی «اثر» و «سنجش» شکل گرفته است. واژه «اثر» را معین در معناهای «نشان، نشانه، نشان و علامت باقیمانده از هر چیز، بقیه چیزی، برجای مانده کاری یا عملی خطیر» معنا کرده است؛ (معین، ۱۳۸۱) و «تأثیر» را در معانی «کارگر شدن، کارگر افتادن، کاری شدن، نشان گذاشتن، اثر کردن، نفوذ و کارگری»؛ (همان، ۲۸۸). وی هم‌چنین واژه «سنجش» را به معنای «سنجیدن» و سنجیدن را نیز به معنای «وزن کردن، اندازه گرفتن، ارزش چیزی را تعیین کردن و مقایسه کردن چیزی را با چیزی»؛ (همان، ۶۵۴) دانسته است.

بنابراین، واژه «تأثیرسنجی» به معنای سنجیدن، اندازه‌گیری کردن و تعیین نمودن نشانه‌ها و آثار باقیمانده از هر چیزی را

می‌گویند، به طوری که قابل مقایسه و ارزش‌گذاری با موارد مشابه و نظیر خود باشد.

۲-۳- فرهنگ

فرهنگ، شاخص و راهنمای جوامع گوناگون بشری است که به زندگی گروه‌های مختلف انسانی سمت و سو و جهت می‌بخشد؛ به طوری که برخی محققین در تعریف آن گفته‌اند: فرهنگ عبارت است از مجموعه «ای تافته و تنیده سازوار شده‌ای از بینش‌ها، منش‌ها و کنش‌های پایدار در بستر زمینی و بازه زمانی مشخص، که هم‌چون هویت جمعی و طبیعت ثانوی طیفی از آدمیان، صورت بسته است؛ (رشاد، ۱۳۹۰). البته، تعاریف فراوانی از فرهنگ ارائه شده که پرداختن بیشتر به آن، خارج از حاکت بحث است؛ اما همین اندازه باید گفت که هر گروه انسانی که دارای اهداف مشترک یا الگوی خاص و یا عنوان مشترکی هستند، از فرهنگ مشترکی برخوردارند که بیش و کم، همگی افراد گروه، متأثر از مؤلفه‌های آن فرهنگ مشترک‌اند و در پاره‌ای موارد، به این فرهنگ‌های درون گروهی، خرده فرهنگ نیز می‌گویند.

۲-۴- نماد فرهنگی

نماد (Symbol)، در لغت به معنای نشانه، دال، نمودگار، نمون و رمز است؛ (آریان‌پور و دیگران، ۱۳۸۵) و در اصطلاح، نماد، نشانه‌ای است که میان صورت و مفهوم آن نه شباهت عینی است و نه رابطه هم‌جواری بلکه رابطه‌ای است قراردادی نه ذاتی و خود به خودی؛ (محسنیان‌راد، ۱۳۸۵). بنابراین «نمادها منحصرأ از طریق قراردادهای اجتماعی مفهوم پیدا می‌کنند و غالباً از طریق آموزش مستقیم باید آموخته شوند. نمادها پیچیده‌تر از نشانه‌ها هستند.» (همان، ۱۹۵).

با عنایت به تعریف ارائه شده از فرهنگ، نماد فرهنگی عبارت است از نشان‌ها و نمونه‌های قابل قبول و مورد علاقه مردم یک سرزمین که با ارزش‌های سنتی، ملی و مذهبی آنها گره خورده و با بینش‌ها، منش‌ها و کنش‌های پایدار و هویت جمعی آنان بسته شده است.

۲-۵- اقتدار فرهنگی

برخی محققان، اقتدار فرهنگی را با دیدگاهی دینی

اسلامی تعریف نموده و گفته‌اند: «مسلمانان باید فرهنگشان را متناسب با باورها و ارزش‌های خود طراحی کنند. پیگانگان نباید در مسائل فرهنگی مسلمانان از قبیل طرح لباس، نوع خانه، آداب و رسوم دخالت کرده و نظر خود را بر آنان تحمیل نمایند. البته در عوض آنچه اسلام به مسلمانان سفارش می‌کند، گرفتن خوبی‌ها از دیگران و بهره‌برداری از تجارب جهانی است.» (عباس‌نژاد و دیگران، ۱۳۸۴).

اقتدار فرهنگی تا آنجا حائز اهمیت است که رهبر معظم انقلاب، این مؤلفه از اقتدار را، اقتدار حقیقی برشمرده و انزوای حقیقی را «انزوای فرهنگی» معرفی نمودند؛ (مجله معارف، ۱۳۸۹)

۲-۶- اقتدار ملی

لاریجانی و غلامی ابرستان (۱۳۹۰)، از نظایر مختلف، تعاریف متنوعی از اقتدار ارائه کرده‌اند ولی متناسب با موضوع تحقیق حاضر، تعریفی است که از وینسنت ارائه نموده‌اند؛ چرا که وینسنت، اقتدار را به معنای برخورداری از میزانی از قدرت رسمی و فرمانبرداری دیگران و احراز برخی وظایف خاص در محدوده مقررات خاص تعریف کرده است.

نکته دیگری که در معاشناسی اصطلاح اقتدار مورد توجه واقع شده این است که «اقتدار همواره با نوعی ارج و شکوه و به طور دقیق‌تر با یک اعتماد و اتکال شخصی یا جمعی به کسی [یا نظامی] که اقتدار به او نسبت داده شده، همراه است؛ (شجاعی‌زند، ۱۳۷۶).

بر این اساس، اقتدار ملی به مجموع توانمندی‌های یک ملت در سطوح مختلف رهبری، کارگزاران، نیروهای مسلح و توان نظامی، توده مردم و نهادهای مردم ناظر می‌باشد. اقتدار ملی از جنس قدرت سیاسی است اما اقتدار از قدرت به معنای عام آن تغذیه می‌کند؛ (افتخاری، ۱۳۸۳).

۳- ادبیات نظری

با عنایت به اینکه هدف اصلی این مقاله، تأثیر سنجی روایات دفاع مقدس بر اقتدار ملی کشور می‌باشد و این روایات نیز دست‌آورد فرهنگی جنگ تحمیلی است، لذا لازم

توسط دشمنان

از بین بردن عزت ملی ایران یکی از اهداف جنگ تحمیلی بود که مقام معظم رهبری در این باره چنین می‌گوید: همین اروپای به اصطلاح طرف‌دار حقوق بشر و در مقام صحبت، با نزاکت و ادب و اتوکشیده چه قسمت شرقی‌شان؛ همین یوگسلاوی فعلی و بقیه‌ی کشورهای بلوک شرق آن روز، و چه قسمت غربی‌شان؛ یعنی همین آلمان و بقیه آنچه توانستند، به عراق کمک کردند، ولی حاضر نبودند ساده‌ترین چیزها را به ایران بفروشند. اگر یک وقت هم از طرفی دولت جمهوری اسلامی می‌توانست چیزهایی را از این‌ها بگیرد، با چند برابر قیمت و با زحمت می‌توانست به‌دست آورد! البته هدفشان معلوم بود من اول عرض کردم بحث بر سر این بود که این عزت ملی که به وسیله‌ی حرکت عظیم انقلابی مردم ایران به وجود آمده است، باید از بین برود؛ (حضرت آیت‌الله العظمی خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۷۹).

۳-۱-۲- رفع تزلزل استیلاهی فرهنگی و سیاسی نظام سلطه پس از انقلاب اسلامی

در این که انقلاب اسلامی ایران هیمنه قدرت غرب مسلط بر جهان را مخوش کرد، نباید تردید نمود، لذا دول غربی کوشیدند این تزلزل و رخنه‌ای که انقلاب اسلامی ایران در استیلاهی جهانی آنان ایجاد کرده بود را به گونه‌ای ترمیم نمایند، لذا از همه گزینه‌های قابل تصور برای رسیدن به این مقصود، از جمله گزینه نظامی استفاده کردند و تحریک دولت وقت عراق، به عنوان قدرتمندترین قدرت نظامی منطقه برای حمله به ایران را در دستور کار خود قرار داده و لذا با این هدف به عنوان یکی از اهداف اصلی، جنگ را بر ما تحمیل نمودند؛ رهبر معظم انقلاب در این باره هم می‌فرماید:

رنخه‌ای که به وسیله‌ی انقلاب در اقتدار فرهنگ غربی و سلطه‌ی غربی و نظام سلطه‌ی جهانی به وجود آمده است، باید پُر شود. هدف آنها این بود؛ به‌رحال به این سیاست رسیده بودند. این‌ها کجای آثار هنری ما، در کدام فیلم یا نمایشنامه یا بقیه‌ی آثار هنری منعکس شده است؟ آیا قابل

است به عنوان اهداف فرعی مقاله، نخست علل شروع این جنگ و سپس دلایل پایان یافتن آن را به اجمال بررسی نماییم. بر این اساس در این مطالعه، رویکرد اصلی تحلیل روایات دفاع مقدس در جهت تبیین سه موضوع می‌باشد؛ چرایی جنگ تحمیلی، چگونگی فرجام آن و تأثیر روایات دفاع مقدس به عنوان یک مؤلفه مهم فرهنگی بر اقتدار ملی کشور. لذا در فرایند تبیین این مسائل، تلاش ضمنی مقاله هم‌چنین بر آن است که روشن نماید، استقلال کشور مدیون هزینه‌های فراوان مردم است که صیانت از آن مستلزم بهره‌گیری از تجارب دوران دفاع مقدس در جهت تقویت اقتدار ملی این مرز و بوم می‌باشد که در این بخش از مقاله، به عنوان پیکره اصلی آن، به این مباحث پرداخته می‌شود:

۳-۱-۳- تبیین چرایی جنگ، رسالت راویان روایت‌های دفاع مقدس

یکی از مسائل مهم و قابل تأمل در باره جنگ تحمیلی، بررسی اسباب و عواملی است که شروع جنگ تحمیلی را موجب گردید؛ زیرا بعد از پیروزی انقلاب اسلامی بسیاری از کشورهای منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای که تا پیش از انقلاب، از دوستان و هم‌پیمانان ایران اسلامی بودند، پس از پیروزی انقلاب به جبهه‌ای متحد در مقابل ایران تبدیل شدند و به تحرکاتی سیاسی، اقتصادی و بعضاً نظامی علیه کشورمان دست زدند. در این میان، رژیم بعثی عراق، یکی از نابخردانه‌ترین اقدامات تاریخی خود را مرتکب شد و پس از تحرکاتی که از ماه‌ها پیشتر آغاز کرده بود، در آخرین روز شهریور ۱۳۵۹ در یورش سراسری به مرزهای جنوبی و غربی ایران حمله نمود و متحدین وی نیز در این یورش ناجوانمردانه، هیچ کمکی از او دریغ نکردند. پاره‌ای زمینه‌ها و عوامل که موجب دشمنی برخی دولت‌ها با ما گردید و روایت آنها می‌تواند بستری مناسب برای نگاه فعالان عرصه فرهنگ و هنر در حوزه روایات دفاع مقدس به شمار آید، از این قرارند:

۳-۱-۱- تلاش در جهت از بین بردن عزت ملی ایران

انعکاس نیست؟ آیا برای نسل‌های آینده‌ی ایران تجربه‌آموز نیست؟ (حضرت آیت‌الله العظمی خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۷۹).

۳-۱-۳- تهدید ابعاد گوناگون هویت ملی ایران

یکی از نویسندگان معاصر در تحلیلی که از جنگ تحمیلی عراق علیه جمهوری اسلامی ایران داشته است، علت این جنگ را تهدید ابعاد گوناگون هویت ملی ایران برشمرده و می‌گوید:

«هویت ملی هر کشور، یکی از مهم‌ترین ابعاد وجودی آن کشور را تشکیل می‌دهد که در قوام و انسجام کلیه ساختارهای آن نقش اساسی دارد. با وقوع انقلاب اسلامی و تأسیس نظام سیاسی جدید، تعریف هویت ملی ایرانیان، تغییر کرد، به طوری که موقعیت عناصری مانند دین، فرهنگ دینی و نظام سیاسی برجسته شد و به این ترتیب بعد از انقلاب عنصر دین با قرائت شیعی در تعریف هویت ملی ایرانی، مهم‌ترین جایگاه را یافت. جنگ عراق علیه ایران که در سال ۱۳۵۹ با هدف شکست انقلاب اسلامی و ساقط کردن نظام سیاسی ایران آغاز گردید، یکی از مهم‌ترین تمهیدات بالفعل هویت ملی شد. به عبارت دیگر: ویژگی حمله عراق به ایران، تهدید ابعاد گوناگون هویت ملی ایرانی بود. در واقع، هدف اصلی عراق که علاوه بر همسایگی با ایران، وجوه مشترک دینی و فرهنگی زیادی نیز با آن دارد، از بین بردن هویت ملی این کشور بود.» (قربانی، ۱۳۸۱).

۳-۱-۴- گرفتن استقلال سیاسی ایران، به عنوان هدف

اصلی دشمنان در تحمیل جنگ بر جمهوری اسلامی

محسن رضایی از فرماندهان دوران دفاع مقدس، هدف اصلی دشمنان از جنگ تحمیلی را سلب استقلال سیاسی ایران دانسته و معتقد است که ما پیروز جنگیم چون سرزمین‌های اشغال شده را از دشمن پس گرفتیم؛ سخن این فرمانده نظامی چنین است:

«هنگامی که جنگ آغاز شد، تضمین استقلال سیاسی، مهم‌ترین هدفی بود که از سخنان امام (ره) استنباط می‌شد؛

زیرا هدف از آغاز این جنگ چیزی جز گرفتن استقلال سیاسی ما نبود، بنابراین امام (ره) می‌خواستند که پس از پایان جنگ، کشور هم‌چنان از استقلال سیاسی برخوردار باشد. اگر ما پیروز جنگ نبودیم، چطور می‌توانستیم سرزمین‌هایمان را از دشمن بگیریم.» (رضایی، ۱۳۸۲).

۳-۲- عوامل پایان دهنده به جنگ تحمیلی

شاید کمتر کسی در ابتدای جنگ نابرابر عراق علیه ایران می‌توانست بپندارد که سرنوشت جنگ آنی باشد که در سال ۱۳۶۷ رقم خورد و دشمن زبون پس از پذیرش قطعنامه ۵۹۸ سازمان ملل از سوی ایران مبنی بر برقراری آتش بس در مرزهای شناخته شده بین‌المللی طرفین، با این وجود که هیچ پیروزی به دست نیاورده بود و صرفاً به این خاطر که گردن خود را از زیر تیغ بُرآن رزمندگان اسلام رها شده می‌یافت، سراسیمه سر از پای نمی‌شناخت و در سر تا سر جبهه‌های مرزی خود جشن و سرور و شادی راه انداخت؛ اما از این سوی، سلحشوران جان بر کف جبهه اسلام که همه سختی‌ها، مرارت‌ها و نارسایی‌های دوران جنگ را تحمل نموده بودند، به تعبیر قرآن کریم که می‌فرماید: «إِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا»؛ (انشراح / ۶): برآستی که پس از هر سختی، آسانی است. طعم آسایش و آسانی پس از سختی را چشیدند؛ و پاداش صبر و پایداری خود را گرفته و کلام مولایشان را محقق شده یافتند که فرمود: «أَلَا يَعْلَمُ الصَّبْرُ الطَّفَرَ وَ إِنْ طَالَ بِهِ الزَّمَانُ»؛ (نهج البلاغه، حکمت ۱۴۵): پیروزی از بردبار جدا نمی‌شود حتی اگر مدت زمانی بر او بگذرد. لذا دولت جمهوری اسلامی ایران ظفرمندان و با اختیار، آتش بس را پذیرفت بی‌آنکه وجبی از خاک خود را از دست داده باشد. اما این که چگونه دشمن سرمست و مغرور، ملت‌مانه پایان جنگ را طلب می‌کرد و هم پیمانان غربی و شرقی خود را برای پایان دادن به جنگ بسیج می‌نمود، دلایلی داشت که گزارش این دلایل در قالب گزارش‌های دیداری، شنیداری و نوشتاری (به صورت منظوم و یا مثنوی)، خود عرصه‌ای است برای ارباب هنر و دست‌اندرکار روایات دوران دفاع مقدس،

که برخی از مصادیق آن در زیر آمده است:

۳-۲-۱- نمایش توانمندی اقتدار ارتش اسلام و ملت ایران در جنگ

یکی از دلایل توسل رئیس دولت بعث عراق به دولت‌های منطقه‌ای و فرمانطقه‌ای برای وساطت بر سر قبول صلح یا آتش بس توسط ایران، توانمندی و اقتدار ارتش و نیروهای مسلح ایران بود که رهبر فرهیخته و گرانقدر انقلاب (ره) در جمع هیأت بررسی کننده جنگ تحمیلی که برخی سران کشورهای منطقه و بعضاً پشتیبان صدام نیز در آن حضور داشتند به منظور نمایش قدرت نظامی و دفاعی نیروهای مسلح و ارتش جمهوری اسلامی ایران، بر آن تأکید نموده و فرمودند: ما در این جنگی که ناگهان به ما تحمیل شد و آنها گمان می‌کردند که با یک ارتش مقابل هستند، آن هم به خیال خودشان یک ارتش ضعیف و آشفته، دیدید که اشتباه کرده بودند و حساب‌های آنان صحیح نبود برای این که آنها نه حساب ارتش فعلی ما را کرده بودند و نه حساب ملت ما را لشگر ما و ارتش ما در جبهه‌ها مشغول به جنگ و دفاع هستند، تمام کشور ما به جنگ مشغولند، به همراهی با ارتش و همراهی با قوای مسلحه مشغول هستند (صحیفه نور، ج ۱۴).

۳-۲-۲- سیلی محکم خوردن صدام از رزمندگان اسلام و توسل به درخواست صلح یا آتش بس

امام خمینی (ره) در خصوص سیلی خوردن صدام از نیروهای جان برکف کشورمان می‌فرماید:
و بحمدالله شما آن سیلی که در اول حمله صدام وعده داده شد که به صورتش زدید و الآن یک موجود سیلی خورده است که همه چیزش را از دست داده است و کمک‌های خارجی، کمک‌های منطقه، کمک‌های ابرقدرت‌ها نمی‌تواند او را نجات بدهد. امروز صدام دوره افتاده است و از هر کس تقاضا می‌کند که یک اصلاحی پیش بیاید، حتی از گروه‌های منحرف و اشخاص منحرف، باز دامن آنها را می‌گیرد که آنها پیشنهاد اصلاح بکنند و اما یک اصلاح امریکایی حالا که بیچاره شده است از اسلام دم می‌زند و اگر

مهلت داده بشود به این خبیث، آن روزی که مهلت پیدا بکند و تجهیز قوا بکند بدتر از اول به سرزمینش ما حمله می‌کند. باید امروز که بحمدالله قدرت در دست شما ارتشی‌ها و سپاهی‌ها و بسیجی‌ها و عشایر هست، این قدر ترا حفظ کنید و این وحدت را حفظ کنید و به پیش بروید که خدا با شماست (صحیفه نور، ج ۱۸).

۳-۲-۳- دینی بودن انقلاب و پشتیبانی همه جانبه مردم ایران از جنگ و نیروهای مسلح

مقام معظم رهبری، دینی بودن انقلاب، پشتیبانی همه جانبه مردم از جنگ، دست نیافتن دشمن به مقاصد اولیه جنگ و... را از علت‌های اصلی شرافتمندانه پایان یافتن جنگ برشمرده و اصحاب فرهنگ و هنر را به روایت نمودن این حقایق و ماجراهای دفاع مقدس، ارشاد می‌نماید؛ بخشی از سخنان ارزشمند ایشان در این باره به این شرح است:
اگر انقلاب ما یک انقلاب دینی نبود و در رأس آن علمای دین نبودند، به پیروزی نمی‌رسید. کما این که شورش‌ها و قیام‌های گوناگونی در این کشور به وجود آمده است؛ اما آنجا که با دین و علمای دین آمیخته نبوده، به جایی نرسیده است... اگر مردم در این جنگ نبودند و پشت سر دفاع مقدس قرار نداشتند، این گونه همراه با سربلندی و پیروزی، تمام نمی‌شد. پس چون انقلاب دینی است و در رأس آن رهبری علمای دین و رهبری دینی قرار دارد، بعد از پیروزی هم دشمن نتوانست آن را شکست دهد؛ (حضرت آیت‌الله العظمی خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۷۱).

۳-۲-۴- ناکامی دشمن از رسیدن به اهداف و پایان شرافتمندانه جنگ

رهبر معظم انقلاب، نرسیدن دشمن به اهداف قبل از شروع جنگ و به خاک مالیده شدن بینی او در پایان کار را پیروزی مطلق و بلکه بالاترین پیروزی ملت ایران در جنگ برشمرده و در اهمیت روایتگری ابعاد و خصوصیات این پیروزی و ماجراهای فراوانی که با خود داشته است توسط

سرزمین و تأثیرپذیری مردم از روایت رخدادهای حماسی و عاطفی دوران دفاع مقدس، تقویت اقتدار ملی کشور خواهد بود. بر این اساس، در این بخش از بحث، برخی از این نمادها که هر یک می‌توانند برای اصحاب فرهنگ و هنر و راویان ارزش‌ها، آثار و رخدادهای دوران دفاع مقدس، مجال‌های فراوانی ایجاد نمایند، به شرح ذیل تبیین می‌گردد:

۳-۳-۱- دفاع شرعی در برابر هجوم هوایی دشمن به مردمان بی‌دفاع شهرها و روستاهای کشور

امام راحل (ره) دربارهٔ حملهٔ همه‌جانبه و گستردهٔ صدام از زمین و هوا و دریا و در مقام دفاع بودن ملت و دولت ما می‌فرماید:

صدام با تحریک امریکا از زمین و دریا و هوا به ایران حمله کرد و ملت ما وقتی متوجه گشت، همراه با قوای مسلح اسلام، آنها را متوقف ساخت و الان هم که سال سوم جنگ است، صدام مهاجم و ما همیشه در حال دفاع بوده‌ایم ما بر حسب حکم اسلام و قرآن و عقل نمی‌توانیم که دفاع نکنیم. آنها هر روز به شهرهای ایران حمله، و بر سر و روی مردم بی‌دفاع بمب و یا موشک می‌اندازند و تا زمانی که آنها این گونه تجاوز می‌کنند، ما دفاع خواهیم کرد (صحیفه نور، ج ۱۷).

۳-۳-۲- وحدت و انسجام در میان همه نیروهای شرکت کننده در جنگ تحمیلی

رهبر فقید انقلاب راجع به اصل وحدت، نقش وحدت و انسجام نیروهای اداره کننده جنگ تحمیلی را بسیار برجسته و محوری می‌داند؛ به طوری که با تأکید بر این مسأله مهم، خطاب به نیروهای حاضر در میدان نبرد، فرمودند:

به ارتش و سپاه پاسداران و ژاندارمری و بسیج و همه نیروهای مسلح نظامی و غیرنظامی تأکید می‌کنم که با هماهنگی هر چه بیشتر، بر دشمن بتازید و از اختلاف که از وسوسه‌های شیطان و به سود شیاطین است پرهیزید و از فرماندهان اطاعت کنید و بر خدای متعال اعتماد و اتکال نمائید و کشور خود را از شر شیاطین، با وحدت کلمه نجات دهید و با اطمینان خاطر و صبر و شکیبایی، هم‌چون سربازان

اصحاب فرهنگ و هنر، فرموده است: ما در این ماجرای هشت ساله، یک پیروزی مطلق به دست آوردیم. ما که جنگ را شروع نکرده بودیم که بگوییم فلان جا را می‌خواستیم بگیریم، نتوانستیم؛ پس ناکام شدیم؛ قضیه این نبود. قضیه این بود که دشمنی به ما حمله کرده بود و می‌خواست بخشی از خاک ما را بگیرد؛ همه‌ی دنیا هم به او کمک کردند؛ ما هم مردانه ایستادیم؛ ناکام شد و بینی‌اش به خاک مالیده شد و برگشت. پیروزی از این بالاتر؟ این پیروزی را با همین ابعاد، با همه‌ی خصوصیات که در آن وجود دارد، با همه‌ی آن هزاران هزار ماجرای که آن را به وجود آورده است، ما باید روایت کنیم. این کار هنرمندان عزیز ماست؛ کار نویسندگان است؛ کار سینماگران است؛ کار شاعران است؛ کار نقاشان است؛ کار اصحاب فرهنگ و هنر است (حضرت آیت‌الله العظمی خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۷۹).

۳-۳-۳- تبیین نمادهای فرهنگی مؤثر بر اقتدار ملی با بیان حقایق جنگ در روایات دفاع مقدس

جنگ تحمیلی در تاریخ کشور و انقلاب اسلامی، نقطهٔ عطفی برای این سرزمین است، چراکه مرد و زن، پیر و جوان، عارف و عامی و... همه و همه را به صحنه کشاند که هر یک از این صحنه‌ها، خود بستری مناسب و زمینه‌ای سرشار برای انشاء و خلق بسیاری از روایات دوران دفاع مقدس است؛ هم‌چنین مواضع نابرابر ما در مقابل دشمن، جوانمردی‌ها و ناجوانمردی‌ها، رشادت‌ها و دلآوری‌ها، گذشت‌ها و ایثارگری‌ها، از جان‌گذشتگی و فرستادن عزیزان به مناطق جنگی، صبر و بردباری مادران و همسران شهید به‌رغم شهادت عزیزان‌شان و بسیاری مسائل دیگر از این دست که در دوران دفاع مقدس اتفاق افتاد و تاکنون بسیاری از حقایق آن هم بازگو نشده است، حقایق ارزشمندی است که دستاورد عظیم دوران جنگ تحمیلی است و باید به عنوان نمادهای فرهنگی این سرزمین، همواره یادآوری و به آیندگان منتقل گردد که نتیجه‌ی طبیعی انتقال این ادبیات و تجارب ارزنده، با توجه به بافت سنتی، فرهنگی و مذهبی مردمان این

۳-۳-۴- تشریک مساعی همه‌ی ملت در دوران دفاع مقدس
مقام معظم رهبری درباره‌ی تشریک مساعی مردم و
نیروهای مسلح کشور در دوران جنگ تحمیلی فرموده‌اند:
در دوران دفاع مقدس، همه‌ی ملت با یکدیگر تشریک
مساعی کردند و پیشاپیش، نیروهای مسلح ارتش و سپاه و
اقیانوس پهناور بسیج مردمی در میدان‌های گوناگون آن چنان
عظمتی آفریدند که چشم دنیا را به خود متوجه کردند. امروز
مانند سال‌های گذشته و بیشتر از آن، ما نشانه‌ی این الثفات و
اعجاب جهانی را مشاهده می‌کنیم؛ (حضرت آیت‌الله العظمی
خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۷۹).

۳-۳-۵- دوره‌ی جنگ، دوره‌ای مناسب برای برجسته‌نمایی
حوزه‌های فرهنگی و هنری

یکی از مؤثرترین حوزه‌هایی که می‌تواند موجب اقتدار
کشور در عرصه‌های فرهنگی و هنری گردد، بی تردید
استفاده از ظرفیت‌های فرهنگی و هنری نهفته در رخدادها و
حماسه‌های دوران مقدس است که این مسئولیت را متوجه
دست اندرکاران این حوزه‌ها می‌نماید تا در جهت اقتدار
فرهنگ دفاع و مقاومت، این حماسه‌ها را برجسته نموده و به
روایت آنها پردازند؛ در این میان رهبر معظم انقلاب با عنایت
به این امر مهم فرموده‌اند: امروز کار عده‌ای که به میدان جنگ
رفتند و در این هشت سال، آن حماسه را آفریدند چه
شهادیشان، چه ایثارگرانشان، چه رزمندگانشان دیگر تمام
شد. آنها کار خودشان را کردند. پس از پایان کار آنها، کار
یک خیل عظیم دیگری آغاز می‌شود؛ علاوه بر گزارش‌هایی
که در دوران جنگ دادند. همین دوره‌ی جنگ، چقدر برای
ما هنرمند درست کرد؛ چقدر شخصیت‌های برجسته درست
شدند! غیر از آن، بعد از پایان جنگ، نوبت این خیل عظیمی
است که این دیگر مسأله‌اش هشت سال نیست؛ هشتاد سال
هم اگر طول بکشد، جا دارد (حضرت آیت‌الله العظمی
خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۷۹).

۳-۳-۶- دفاع مقدس و جنگ هشت‌ساله، خلق عظمتی

صدر اسلام، به جنگ و دفاع از کشور عزیزمان ادامه دهید که
خداوند متعال پشت و پناه شماست و شما به خواست
پروردگار بزرگ پیروید (صحیفه نور، ج ۱۴).
در جای دیگری باز هم با عنایت به حفظ وحدت و به
ویژه لزوم رعایت بیشتر آن در زمان جنگ می‌فرماید: مطلب
دیگری که مهم است و من کراراً تذکر داده‌ام و امروز هم
تذکر می‌دهم این است که ما امروز در حال جنگ هستیم. در
حال جنگ با ابرقدرت‌ها هستیم؛ دشمن‌های ما می‌خواهند
ملت ما را به اسارت بکشند و تمام سران را از بین ببرند، باید
این ملت با هم اجتماع کنند و همان وحدتی که در اول
انقلاب بود و نتیجه بزرگ آن را دیدند، با هم حفظ کنند
(صحیفه نور، ج ۱۴).

۳-۳-۳- بسیج عمومی، ره‌آورد ارزشمند دفاع مقدس و
مظهر اقتدار ملی و فرهنگی

بسیج عمومی همواره نتیجه‌ی گرایش‌ها و احساسات
ملی‌گرایانه و بلوغ و ظهور روحیه‌ی حماسی یک ملت در
حرکت‌ها و جهت‌گیری‌های عمومی است و زمانی بسیج
عمومی در یک کشور شکل می‌گیرد که مردم آن کشور
احساس کنند دارای منافع مشترک و وابستگی و همبستگی
در هدف هستند (ر.ک: تافلر، ۱۳۷۴). دوران دفاع مقدس، از
آن دوره‌هایی است که به رغم مشکلاتی که بر ملت ما تحمیل
نمود، لکن از پیامدهای تاریخ‌ساز و ارزشی آن نمی‌توان چشم
پوشید. تشکیل بسیج مردمی یکی از این پیامدهاست که منشأ
برکات فراوان، هم در صحنه‌های نبرد و هم در عرصه‌های
دیگر گردید یکی از نویسندگان در این باره می‌گوید:

«دفاع مقدس به خلق یک هیجان ویژه‌ی تاریخی منجر شد
که یک اقتدار پیچیده و درونی و سرنوشت‌ساز را به نمایش
گذاشت. بی‌تردید مشابه فضای عاطفی و احساسی زمان
جنگ، کمتر در تاریخ کشور تکرار شده است. ایجاد
همبستگی و انسجام ملی و تداوم آن در تمامی سال‌های
جنگ، نتیجه‌ی بلافصل حاکمیت چنین فضای عاطفی و لطیف
بود (ولی‌پور زورمی، ۱۳۸۴).

مطلق برای ملت و مظهر شکوه و اقتدار ملی

جنگ تحمیلی، با تمام فراز و فرودهایی که داشت، یک حقیقت مسلم را برای ملت ما به یادگار گذاشت و آن این که شکوه و عظمت ملت و مظاهر اقتدار و توانمندی ملی ایران را به منصه ظهور رسانید؛ بر این اساس است که فرماندهی معظم کل قوا، از آن به عنوان مجالی مناسب برای ابراز هنر هنرمندان و نویسندگان یاد کرده و فرموده‌اند: امروز ما می‌بینیم وقتی که راجع به دفاع مقدس و جنگ هشت ساله و این عظمت مطلق که ملت ایران آفرید، صحبت می‌شود که مهم‌ترین موضوع هنری است و یک هنرمند درباره‌ی این‌گونه شکوه‌های ملی، خوب می‌تواند قلم‌فرسایی یا میدان‌داری کند (حضرت آیت‌الله العظمی خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۷۹).

۳-۳-۷- خلق فرهنگ دفاع عمومی با شرکت آحاد ملت

در میدان جنگ و دفاع مقدس

در اغلب کشورها وظیفه جنگ در برابر دشمن و دفاع از مرزها و سرحدات جنگی، صرفاً برعهده نیروهای نظامی است اما حماسه‌ای که ملت ایران آفرید و به عنوان الگویی به دیگر کشورها نظیر عراق، لبنان، سوریه، یمن و ... تسری یافت، خلق فرهنگ دفاع عمومی در برابر دشمن بود که مقام معظم رهبری نیز با تبیین این فرهنگ فرمودند: این ملت آنچه که داشت، در طبق اخلاص گذاشت و آمد. مرد روستایی و زن روستایی، مرد و زن مستضعف شهری، خانواده‌های گوناگون، جوان‌های فراوان، قشرهای مختلف، سازمان‌های رزمنده‌ی کشور ارتش، سپاه، حتی نیروی انتظامی و بسیج عظیم مردم، همه‌ی این‌ها آمدند وارد میدان شدند. حقیقتاً ملت ایران در آن هشت سال، کار بزرگی را انجام داد. در تاریخ این چندین قرنی که می‌تواند به مسائل امروز ما متصل شود، بنده سراغ ندارم که ملت ایران این‌گونه با طوع و رغبت وارد یک ماجرای عظیم نظامی شده باشد و از دل و جان مایه گذاشته باشد؛ با ایمان خود، با عاطفه‌ی خود، با دست خود. در دوران‌های مختلف، حتی در دوران صفویه که جنگ‌های بزرگ و کارهای بزرگی هم شد، این چیزهایی که امروز ما

مشاهده می‌کنیم، اصلاً وجود نداشته است (حضرت آیت‌الله العظمی خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۷۹).

۳-۳-۸- نمادسازی فرهنگی از برخی مکان‌ها به

عنوان یادگاران دفاع مقدس

آنچه که از سالیان گذشته مرسوم گردیده که فوج عظیمی از مردان و زنان دوستدار فرهنگ دفاع مقدس در قالب کاروان راهیان نور به بازدید از مناطق جنگی اعزام می‌گردند، حاصل نمادسازی فرهنگی از فرهنگ دفاع مقدس است و این امر در گرو برجسته بودن برخی سرزمین‌ها و مناطق در زمان جنگ تحمیلی است که رزمندگان اسلام در آن مناطق، رشادت‌ها و فداکاری‌های درخشانی از خود نشان داده‌اند و تقویت این فرهنگ در اذهان مردم، با توجه به شرایط ملت‌هپ جهان و منطقه، فرهنگ دفاع و مقاومت را در خاطر مردم زنده و پویا نگه می‌دارد. مقام معظم رهبری در باره یکی از این مکان‌های فرهنگ‌ساز می‌فرمایند: [این] مکان هم پادگان دو کوهه است که عاشوراییان زمان ما جوانان از جان گذشته و دلاور ما در طی سال‌های متممادی دفاع مقدس، در همین جا اجتماع کردند و در همین حال و هوا، عزم و تصمیم مردانه و مؤمنانه‌ی خود را بر دفاع از این کشور به مرحله‌ی عمل درآوردند. این پادگان و سرزمین، شاهد فداکاری‌ها، اخلاص‌ها، ایمان‌ها و روحیه‌های مالا مال از امواج صفا و طراوتی است که از جوانان مؤمن بسیجی و فداکار بروز کرده است (حضرت آیت‌الله العظمی خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۸۱).

۳-۳-۹- غلبه جنود عقل بر جنود جهل و پیشی گرفتن

فضایل ملی از رذایل

در تاریخ بشریت، هرگاه عقلانیت و خردورزی بر جهالت و نادانی پیروز گشته و فضایل بشری از رذایل پیشی گرفته‌اند، زندگی بشری در آن بازه زمانی و جغرافیای مکانی، اتفاقات درخشانی را به خود دیده است. دوران دفاع مقدس در زمان ما نیز، دوره‌ای بود که عقلانیت ملت ایران بر جهالت‌ها غلب گشت و فضایل ملی بر رذایل پیشی گرفت و نتیجه قهری

ارزش‌ها و میهن اسلامی و پرچم برافراشته‌ی اسلام است، می‌تواند ادعا کند که اگر امام زمان بیاید، پشت سر آن حضرت در میدان‌های خطر قدم خواهد گذاشت. اما کسانی که در مقابل خطر، انحراف و چرب و شیرین دنیا خود را می‌بازند و زانوانشان سست می‌شود؛ کسانی که برای مطامع شخصی خود حاضر نیستند حرکتی که مطامع آنها را به خطر می‌اندازد، انجام دهند؛ این‌ها چطور می‌توانند منتظر امام زمان به حساب آیند؟ کسی که در انتظار آن مُصلح بزرگ است، باید در خود زمینه‌های صلاح را آماده سازد و کاری کند که بتواند برای تحقّق صلاح بایستد (حضرت آیت‌الله العظمی خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۸۱).

۳-۳-۱۱- گذشتن از فرزندان و همسران، برای رشد معنوی و حاکمیت قوانین اسلام در کشور

از دیگر عرصه‌های اقتدار ملی، تقویت فرهنگ ایثار عزیزان در جهت دفاع از ارزش‌های دینی و ملی است. دفاع مقدّس عرصه‌ای بود که ملت ایران، این شاهکار تاریخی را از خود بر جای گذاشت و با ایثار عزاین خود از عزت و شرف ملی و از ارزش‌های دینی و آیینی خود دفاع کردند. فرماندهی معزّز کل قوا در این باره می‌فرمایند: مادرانی که فرزندان خود گاهی دو پسر، سه پسر، چهار پسر یا داماد و شوهر خود را قربانی کردند و خم به ابرو نیاوردند و احساس افتخار نمودند، دنبال دموکراسی غربی و جمهوری دموکراتیک و امثال این‌ها نبودند. منشور واقعی انقلاب و خواست حقیقی مردم همان چیزی است که در قانون اساسی ما بخصوص در اصول اوّل آن منعکس شده است. مردم، رشد معنوی و رفاه مادی را در سایه‌ی اسلام و به برکت اسلام و حاکمیت مقرّرات اسلامی خواستند؛ الآن هم همین را می‌خواهند (حضرت آیت‌الله العظمی خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۸۱).

۳-۳-۱۲- شکوفایی فرهنگ خوداتکایی ملی و غلبه بر فشارهای حصر اقتصادی و فشار سیاسی و تبلیغاتی

آن، ترجیح دادن منافع و مصالح ملی و دینی بر اغراض و مسائل فردی و گروهی و جناحی و بالمآل، پیروزی نهایی بر دشمن اشغال‌گر و عزتمندی و سربلندی ملی در عرصه بین‌المللی گردید. مقام معظم ولایت فقیه در این باره چنین فرموده‌اند: در دوران جنگ و دفاع مقدّس برای آن مجموعه‌هایی که مشغول طرّاحی جنگ بودند، شب و روز، تعطیل و غیرتعطیل، اوّل هفته و آخر هفته معنا نداشت؛ مرتّب مشغول کار بودند. آن روز کسانی که در مبارزه‌ی معنوی بین فضایل و رذایل اخلاقی پیروز شدند و در صف‌آرایی میان جنود عقل و جنود جهل توانستند، راه درست را تشخیص دهند عده‌ی اندکی بیش نبودند؛ اما پایداری و اصرار آنها بر استقامت در آن میدان شرف، موجب شد که در طول تاریخ، هزاران هزار انسان آن درس را فراگرفتند و همان راه را رفتند. پایداری شما چه در دوران دفاع مقدّس و چه در بقیه‌ی آزمایش‌های بزرگ این کشور این فضیلت‌ها را در زمانه‌ی ما ثبت کرد (حضرت آیت‌الله العظمی خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۸۱).

۳-۳-۱۰- برجسته‌نمایی فرهنگ انتظار در صفوف رزمندگان دوران دفاع مقدّس

یکی دیگر از دست‌آوردهای دفاع مقدّس، برجسته‌نمایی فرهنگ انتظار امام عصر (عج) است که در میان رزمندگان در دوران جنگ تحمیلی، نقش به‌سزایی در خلق رشادت‌ها و از جان گذشتن‌های آنان ایفا نموده و همان فرهنگ به عنوان نمادی از اقتدار فرهنگی کشور به نسل‌های بعدی منتقل شده است؛ رهبر معظم انقلاب که خود آن دوران طلایی را شخصاً درک نموده و در صفوف رزمندگان حاضر بوده است، در این باره می‌فرماید: بزرگترین وظیفه‌ی منتظران امام زمان این است که از لحاظ معنوی و اخلاقی و عملی و پیوندهای دینی و اعتقادی و عاطفی با مؤمنین و هم‌چنین برای پنجه درافکندن با زورگویان، خود را آماده کنند. کسانی که در دوران دفاع مقدّس، سر از پا نشناخته در صفوف دفاع مقدّس شرکت می‌کردند، منتظران حقیقی بودند. کسی که وقتی کشور اسلامی مورد تهدید دشمن است، آماده‌ی دفاع از

برای خود به وجود آورد که دشمنانش هم اقرار و اعتراف کنند که ملتی است بزرگ و قدرتمند و پُراستعداد و شایسته‌ی عزت و سربلندی؛ (حضرت آیت‌الله العظمی خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۸۱).

۴- بحث و جمع‌بندی یافته‌ها

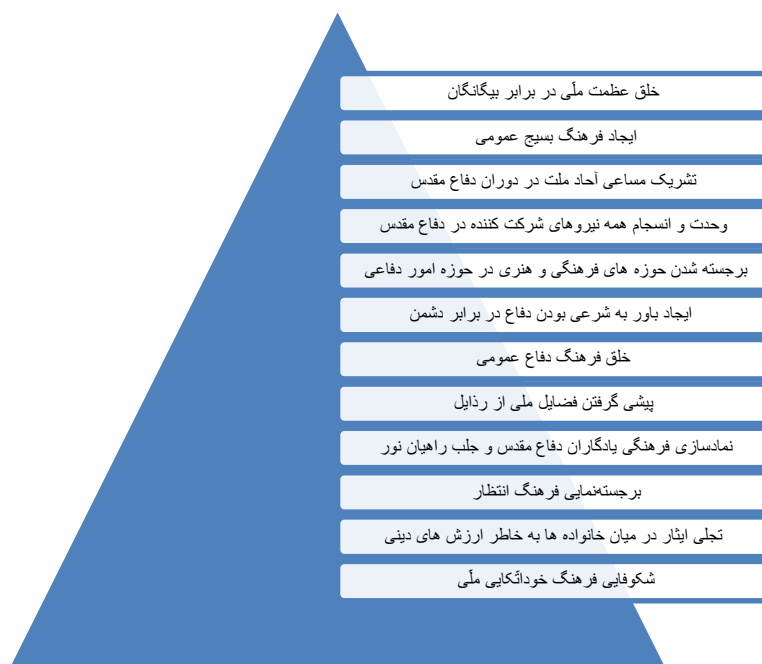
در این بخش، براساس یافته‌هایی که در بخش ادبیات نظری گذشت، پاسخ سؤالات تحقیق به شرح زیر ارائه می‌گردد:

سؤال اصلی تحقیق: نمادهای فرهنگی روایات دفاع مقدّس مؤثر در تقویت اقتدار ملی ایران کدامند؟

نمادهای فرهنگی مؤثر نهفته در روایات دفاع مقدّس که در تقویت اقتدار ملی ایران مؤثرند، بسیار متنوع‌اند و این تحقیق با تمرکز بر بخشی از تحلیل‌های بزرگان از این روایات، دوازده نماد فرهنگی تأثیرگذار بر اقتدار ملی جمهوری اسلامی ایران را استخراج نموده که مدل مفهومی آن در نمودار زیر ترسیم می‌گردد:

دوران دفاع مقدّس، دورانی سخت و طاقت‌فرسا برای دولت و ملت ایران بود؛ به طوری که در یک جنگ نابرابر، دولت‌های زیادی با هم متحد شده و به پشتیبانی دشمن بعثی پرداختند و کمتر کشوری در این میان از کشور ما حمایت اقتصادی، تسلیحاتی یا سیاسی می‌نمود؛ برخی کشورهای دنیا که مستقیماً از دشمن حمایت نمی‌کردند، در بهترین شرایط، موضعی بی‌طرف در قبال ما اتخاذ کرده بودند؛ لذا در چنین شرایطی متخصصان داخلی دست به کار و ابتکار زدند و بسیاری از تسلیحات جنگی مورد نیاز کشور را ساخته یا بازسازی نمودند و عزت و سربلندی ملی را برای کشور فراهم نموده و فرهنگ ارزشمندی را به جوانان و متخصصان داخلی ارائه نمودند که باید به داشته‌های خود اتکا نموده و در هم‌حوزه‌ها دست به ابتکار بزنند. رهبر معظم انقلاب با اشاره به این فرهنگ ارزشمند و نقش آن در عزتمندی و سربلندی کشور فرمودند:

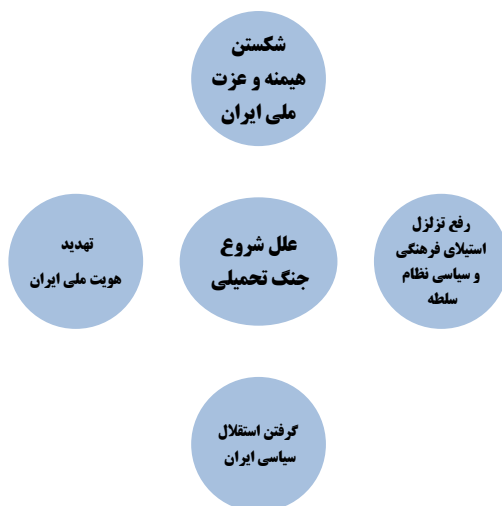
ملت ایران در مقاطع دفاع‌مقدّس، محاصره‌ی اقتصادی و فشار سیاسی و تبلیغاتی، به‌طور جامع توانست وضعیتی را

نمودار ۱- مدل مفهومی نمادهای فرهنگی روایات دفاع مقدّس، مؤثر در اقتدار ملی ایران

سؤالات فرعی:

سؤال فرعی اول: علل شروع جنگ تحمیلی رژیم بعثی عراق علیه جمهوری اسلامی ایران، کدامند؟
در پاسخ به این سؤال نیز شش علت برای شروع جنگ تحمیلی دشمنان با عاملیت مستقیم رژیم بعثی عراق علیه جمهوری اسلامی ایران در بخش ادبیات نظری با الهام از روایات دفاع مقدس تبیین گردید که مدل مفهومی این بحث نیز در نمودار زیر نمایان می‌گردد:

نمودار ۲- مدل مفهومی علل شروع جنگ تحمیلی

سؤال فرعی دوم: دلایل پایان یافتن جنگ تحمیلی کشور عراق علیه ایران، چه دلایلی بود؟
در پاسخ به دومین سؤال فرعی تحقیق، در بخش ادبیات نظری به حد کفاف مطالبی بیان شد و تبیین گردید که چهار عامل اصلی موجب شد که دشمن مهاجم که هر روز در یکی از جبهه‌های جنگ متحمل شکستی تازه می‌گردید، با توسل به هر وسیله و دستاویز ممکن، ملتمسانه پایان جنگ را به صورت صلح یا آتش بس خواستار شده بود و جمهوری اسلامی ایران نیز با توجه به محاسبات راهبردی ملی خود، قطعنامه ۵۹۸ سازمان ملل را برای قبول آتش بس پذیرفت؛ لذا در اینجا مدل مفهومی عوامل پایان جنگ در نمودار ذیل ارائه می‌گردد:

نمودار ۳- مدل مفهومی عوامل مؤثر در پایان یافتن جنگ تحمیلی

نتیجه‌گیری و پیشنهادات

جنگ تحمیلی همان‌گونه که در برهه‌ای از تاریخ کشور و انقلاب اسلامی، دولت و ملت ایران را با چالش جدی روبرو و هزینه‌های سنگین انسانی، مادی و معنوی بر ما تحمیل نمود، لکن فواید و آثار بسیار مفید و مثبتی نیز به دنبال داشت؛ به عبارت دیگر هم کاهندگی داشت و هم زاینده‌گی، ولی زایایی آن بسی فراتر و گسترده‌تر از آثار کاهشی آن بود که از باب نمونه می‌توان به ظهور و نهادینگی روحیه ایثار و تدین، قهرمانی و قهرمان پروری، رشادت و فداکاری، خوداتکایی و خودکفایی، ارتقاء آستانه صبر و تحمل ملی، دمیده شدن روح اعتماد به نفس به کشور و تقویت آن در عرصه‌های علمی، نظامی، صنعتی و...، تقویت هویت ملی و ... اشاره نمود که این مسائل تنها بخشی از آثار و پیامدهای مثبت و زایشی جنگ تحمیلی است که شاید یکی از وجوه تسمیه این دوران به «دوران دفاع مقدس»، به خاطر این همه آثار ارزشمند و برکات حاصل از آن برای کشور باشد. اما آنچه که این تحقیق به دنبال آن بود، یافتن نمادهای فرهنگی تأثیرگذار در تقویت اقتدار ملی از قِبَلِ روایات دفاع مقدس بود که ۱۲ نماد به شرح ذیل از خلال وقایع و حوادث دفاع مقدس و آنچه که در صحنه اصلی و میدانی ملت ایران و نیروهای مسلح کشور از خود بروز و ظهور داده‌اند، معرفی شده‌اند؛ هر چند این تحدید، هرگز به معنای محدود کردن نمادهای فرهنگی مؤثر بر اقتدار ملی که از خلال روایات دفاع مقدس قابل استنتاج است، نمی‌باشد:

- باور به دفاع شرعی در برابر هجوم هوایی دشمن به مردمان بی‌دفاع شهرها و روستاهای کشور.
- وحدت و انسجام در میان همه نیروهای شرکت کننده در جنگ تحمیلی.

- بسیج عمومی، ره‌آورد ارزشمند دفاع مقدس و مظهر اقتدار ملی و فرهنگی.
- تشریک مساعی همه‌ی ملت در دوران دفاع مقدس.
- دوره‌ی جنگ، دوره‌ای مناسب برای برجسته‌نمایی

حوزه‌های فرهنگی و هنری.

- دفاع مقدس و جنگ هشت‌ساله، خلق عظمتی مطلق برای ملت و مظهر شکوه و اقتدار ملی.
- خلق فرهنگ دفاع عمومی با شرکت آحاد ملت در میدان جنگ و دفاع مقدس.
- نمادسازی فرهنگی برخی مکان‌ها به عنوان یادگاران دفاع مقدس و جلب راهیان نور.
- غلبه جنود عقل بر جنود جهل و پیشی گرفتن فضایل ملی از ردایل.
- برجسته‌نمایی فرهنگ انتظار در صفوف رزمندگان دوران دفاع مقدس و انتقال این فرهنگ به عموم مردم.
- گذشتن از فرزندان و همسران، برای رشد معنوی و حاکمیت قوانین اسلام در کشور و رشد روحیه ایثار در بین مردم.
- شکوفایی فرهنگ خوداتکایی ملی و غلبه بر فشارهای اقتصادی و سیاسی و تبلیغاتی.

پیشنهادات

روایات دفاع مقدس، از چنان ظرفیت غنی و پایه‌های فرهنگ‌سازی برخوردار است که می‌توان در ابعاد مختلف، موضوعات متعددی را از میان این روایات استنباط و برای پایان نامه‌های کارشناسی ارشد و حتی رساله‌های دکتری ارائه نمود؛ ضمن آن که به وفور، میدان تحقیق برای تحقیق و پژوهش با محور مقالات پژوهشی نیز در این میان گشوده است که از جمله چند عنوان برای تحقیقات بعدی به شرح زیر پیشنهاد می‌گردد:

- تأثیر دفاع ملی بر مسائل سیاسی، اجتماعی و اقتصادی کشور.
- تحلیل آماری روایات مستند در حوزه‌های مختلف فرهنگی.
- بررسی نقش کمی و کیفی روایات دفاع مقدس در غنای فرهنگ مقاومت و ایثار ملی.
- بررسی آثار دفاع مقدس در حوزه هنر، ادبیات، تاریخ و....

منابع

قرآن کریم
نهج البلاغه

- آریان‌پور، منوچهر و دیگران (۱۳۸۵). فرهنگ انگلیسی به فارسی، تهران، جهان‌رایانه.
- افتخاری، اصغر (۱۳۸۳). البدشکافی اقتدار، مجله پیام صادق، شماره ۵۶.
- تافلر، الوین و هیدی (۱۳۷۴). جنگ و پادجنگ، ترجمه: مهدی بشارت، انتشارات اطلاعات، تهران.
- تولان، مایکل. جی (۱۳۸۳). درآمدی نقادانه و زبان‌شناختی بر روایت، ترجمه: ابوالفضل حرّی، بنیاد سینمایی فارابی.
- شهیدی، سید جعفر (۱۳۶۸). ترجمه نهج البلاغه، انتشارات علمی و فرهنگی، تهران.
- صحیفه نور، مشتمل بر فرمایشات و آثار رهبر کبیر و فقید انقلاب اسلامی (ره).
- رشاد، علی‌اکبر (۱۳۹۰). فلسفه فرهنگ، نشریه راهبرد فرهنگ، شماره ۱۲ و ۱۳.
- رضایی، محسن (۱۳۸۱). استراتژی جمهوری اسلامی ایران در هشت سال دفاع مقدس، فصلنامه مطالعات جنگ ایران و عراق (شماره ۶)، نگین ایران، تهران.
- عباس‌نژاد، محسن و دیگران (۱۳۸۴). قرآن، مدیریت و
- علوم سیاسی، تهران، بنیاد پژوهش‌های قرآنی حوزه و دانشگاه.
- قربانی، قدرت‌الله (۱۳۸۱). مبانی رفتار دفاعی ایران در جنگ ۸ ساله، فصلنامه مطالعات جنگ ایران و عراق (شماره ۲)، نگین ایران، تهران.
- لاریجانی، علی و غلامی ابرستان، غلامرضا (۱۳۹۰). رابطه اقتدار و مشروعیت در نظام سیاسی اسلام، فصلنامه مطالعات روابط بین‌الملل، دوره ۴، شماره ۱۶.
- مجله معارف (۱۳۸۹). اقتدار فرهنگی، شماره ۷۶.
- محسنیان‌راد، مهدی (۱۳۸۵). ارتباط‌شناسی، تهران، سروش، چاپ هفتم.
- معین، محمد (۱۳۸۱). فرهنگ فارسی، نشر سرایش، تهران، چاپ چهارم.
- نبوی، سید عبدالامیر (۱۳۸۴). میراث‌های جنگ (۱)، فصلنامه مطالعات ملی، شماره ۲۳، تهران.
- نرم‌افزار حدیث ولایت، آخرین نسخه از سال ۶۶ تا سال ۹۰، مشتمل بر بیانات و مکتوبات رهبر معظم انقلاب (مدظله‌العالی).
- ولی‌پور زرومی، سیدحسین (۱۳۸۴). هویت ملی و دفاع مقدس، فصلنامه مطالعات ملی، شماره ۲۳، تهران.

یادداشت